

УДК 376.42:372:893

Ю. М. Косенко

(kosenko75@gmail.com)

Навчання історії розумово відсталих школярів у 30-х – 40-х роках ХХ століття

Косенко Ю. М. Навчання історії розумово відсталих школярів у 30-х – 40-х роках ХХ століття. У статті висвітлено проблему вивчення історичного матеріалу розумово відсталими дітьми в радянській Україні у 30-х – 40-х роках ХХ століття, розглянуто питання становлення шкільного курсу «Історія СРСР» як самостійного навчального предмету у допоміжних навчальних закладах у 30-х – 40-х роках минулого століття. Проаналізовано роботи видатних радянських вчених-дефектологів щодо проблеми викладання історії у допоміжній школі, а саме розроблені ними вимоги до підручників для розумово відсталих школярів та необхідність застосування пропедевтичних заходів перед вивченням історії учнями з розумовою відсталістю. Вивчено погляди науковців щодо методики викладання історії учням допоміжної школи, досліджено змістовий компонент шкільного курсу «Історія СРСР» 30-х – 40-х років ХХ століття та встановлено, що у цей період учням, переважно, викладалася історія про боротьбу народних мас за краще життя, про революційні події 1905 та 1917 років, про життя та політичну діяльність лідерів ВКП(б) В. І. Леніна, Й. В. Сталіна тощо. Проаналізовано вимоги до знань, умінь і навичок з історії для учнів 6-7-х класів допоміжної школи за програмою 1938 року видання та програмові вимоги з історії для 5-7-х класів допоміжної школи від 1940 року. Відмічено надмірну заполітизованість цієї шкільної дисципліни, визначено кількість годин відведених на вивчення навчальних предметів «Історія СРСР» та «Конституція СРСР» у 30-х – 40-х роках минулого століття. Встановлено тісний взаємозв'язок між ідеологією радянської влади та змістом курсу історії, як у допоміжній школі, так і у масових навчальних закладах, визначено великі сподівання тогочасних партійних можновладців на виховні

можливості курсу історії, а саме у таких аспектах, як суспільна й політична активність, атеїзм, патріотизм, інтернаціоналізм тощо.

Ключові слова: розумово відсталі діти, історія, методика викладання історії, 30-ті – 40-ві роки ХХ століття.

Косенко Ю. Н. Обучение истории умственно отсталых школьников в 30-х – 40-х годах ХХ века. В статье освещена проблема изучения исторического материала умственно отсталыми детьми в советской Украине в 30-х – 40-х годах ХХ века, рассмотрены вопросы становления школьного курса «История СССР» как самостоятельного учебного предмета во вспомогательных учебных заведениях в 30-е – 40-е годы прошлого века. Проанализированы взгляды выдающихся советских ученых-дефектологов на проблему преподавания истории во вспомогательной школе, а именно, на разработанные ими требования к учебникам для умственно отсталых школьников и на необходимость применения пропедевтических мероприятий перед изучением истории учениками с умственной отсталостью. Изучены работы ученых-дефектологов по методике преподавания истории ученикам вспомогательной школы, исследован содержательный компонент школьного курса «История СССР» 30-х – 40-х годов ХХ века. Установлено, что в этот период ученикам, в основном, излагалась история о борьбе народных масс за лучшую жизнь, о революционных событиях 1905 и 1917 годов, о жизни и политической деятельности лидеров ВКП(б) В. И. Ленина, И. В. Сталина и др. Проанализированы требования к знаниям, умениям и навыкам по истории для учеников 6-7-х классов вспомогательной школы по программе 1938 года издания и программные требования по истории для 5-7-х классов вспомогательной школы от 1940 года. Отмечено чрезмерную заполитизированность этой школьной дисциплины, определено количество часов отведенных на изучение учебных предметов «История СССР» и «Конституция СССР» в 30-е – 40-е годы прошлого века. Установлена тесная взаимосвязь между идеологией советской власти и содержанием курса истории, как во вспомогательной школе, так и в массовых учебных

заведениях, определены большие надежды партийных чиновников на воспитательные возможности курса истории, в таких аспектах как общественная и политическая активность, атеизм, патриотизм, интернационализм и т. д.

Ключевые слова: умственно отсталые дети, история, методика преподавания истории, 30-е – 40-е годы XX века.

Kosenko Y. N. Education history mentally retarded children in 30 - 40 of the twentieth century. The article deals with the problem of studying historical material mentally retarded children in Soviet Ukraine within the 30-s – 40-s of the twentieth century. The article deals with the problem of a school course «History of the USSR» as a separate school subject in special schools in the 30-s – 40-s the last century. The analysis scientific work of prominent Soviet scientists defectologists the problem of history teaching in special school, elaborate out their requirements for textbooks for mentally retarded children and the need for propedeutics to study history children with mental retardation. investigated the views of scientists on methods of teaching history to children at a special school, investigated content component school course «History of the USSR» 30-s – 40-s of the twentieth century and found that during this period the children are mostly taught the masses struggle for a better life, revolutionary events of 1905 and 1917 the last, life and politics leaders of the VKP(b) of V. I. Lenin, I. V. Stalin and others. Analyzed the requirements for knowledge and skills in history for mentally retarded children 6-7 for a program special school in 1938 edition and program requirements in History for 5-7 grade special school from 1940, noted the excessive politicization of school discipline, defined number of hours allotted on the study subjects «History of the Soviet Union» and «Constitution of the USSR» in the 30-s – 40-s of last century. Establish a close relationship between the ideology of Soviet power and content of the course of history, both in special school and in mass school, set high expectations of the then party in power at the educational opportunities the course of history, namely in such aspects of

education as a social and political activity, atheism, patriotism, internationalism and more.

Keywords: mentally retarded children, history, methodology of history, the 30-s – 40-s of the twentieth century.

Постановка проблеми. Для усвідомлення багатьох важливих аспектів спеціальної методики навчання історії розумово відсталих учнів, важливим є дослідження витоків, становлення та розвитку цієї науки. Тому великого значення набувають ретроспективні дослідження у цій галузі. Вивчення теоретичних розробок, експериментальних досліджень, практичного досвіду викладання історії розумово відсталим учням дає змогу глибше зрозуміти особливості формування методики навчання історії у спеціальних навчальних закладах, усвідомити взаємозв'язок між змістовим наповненням шкільного курсу історії та ідеологією, баченням влади місця розумово відсталої особи у тогочасному суспільстві.

Аналіз актуальних досліджень. Загальні питання корекційної педагогіки висвітлювалися у історичних розвідках В. І. Бондаря, В. Г. Гладуша, Х. С. Замського, В. В. Золотоверх, Л. К. Одинченко, М. М. Малофєєва, М. О. Супруна, О. Е. Шевченко та інших. У цих роботах досліджувалася історія олігофренопедагогіки, вивчалися питання становлення дошкільної корекційної освіти, підготовки вчителів-дефектологів в Україні у різні часові проміжки, розвитку допоміжного навчання на українській землі, але поза увагою науковців залишалася проблема ретроспективного дослідження змісту, форм, засобів та методів навчання історії розумово відсталих учнів у радянській Україні. Тому питання специфіки навчання історії учнів із розумовою відсталістю до цих пір залишається актуальним.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей викладання історичного матеріалу розумово відсталим учням у 30-х – 40-х роках ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. 16 травня 1934 року Раднарком СРСР та ЦК ВКП(б) прийняли постанову «Про викладання громадянської історії у школах СРСР». Одразу після цього, 9 червня 1934 року ЦК партії і РНК СРСР прийняли рішення про введення в початкових класах елементарного курсу історії СРСР. Відповідні зміни відбулися й у навчальних планах допоміжних шкіл.

З цього моменту починається вивчення історії розумово відсталими школярами. У 1937 році Всесоюзною урядовою комісією був затверджений підручник для початкової школи «Короткий курс історії СРСР» за редакцією О. В. Шестакова. Цей підручник став першим посібником з історії яким користувалися розумово відсталі учні того часу. У ньому було висвітлено головні історичні події та явища, подано характеристику історичним діячам та запропоновано перелік основних історичних дат. У підручнику висвітлювалась боротьба пригнічених класів за краще життя, зазначалися антагоністичні класи (смерди-бояри, селяни-поміщики, робітники-капіталісти), наголошувалося на прогресивності робітничого і селянського класів. Автори навчальної книги зосередили увагу на класовому протистоянні та революціях. Зокрема, із 54 параграфів у яких висвітлювалися події дожовтневої революції – 25 було присвячено класовій боротьбі. Розвиток вітчизняного державотворення розглядався лише на прикладах російської історії. Інші народи згадувалися тільки у зв'язку з приєднанням їх до Росії. Становлення та розбудова СРСР пов'язувалися винятково з діяльністю ВКП(б) та її вождів – В. І. Леніна і Й. В. Сталіна. У підручнику була розміщена велика кількість історичних фактів з найдавніших часів до 30-х років ХХ століття. Цей матеріал учням пропонувалося запам'ятовувати [3].

Перші роки викладання історії у допоміжній школі виявили низку проблем, а саме: невідповідність програми пізнавальним можливостям школярів із розумовою відсталістю, складність навчального матеріалу, розміщеного у підручнику з історії, відсутність історичної пропедевтики.

У 1938 році Наркомосом РСФСР підготовлено і випущено друком нові навчальні плани та програми для допоміжних шкіл, які мали за мету дати розумово відсталим учням загальноосвітню підготовку в обсязі чотирирічної масової школи за сім років навчання. Згідно з новою програмою, шкільний предмет «Суспільствознавство» було відмінено, а курс історії розроблено з урахуванням доступності матеріалу розумово відсталим учням. Дітям пропонувалося знайомство лише з деякими розділами курсу історії масової школи. Але окремі теми було розширено з урахуванням того, що допоміжна школа є навчальним закладом, де завершується освіта розумово відсталих учнів.

За навчальним планом допоміжних шкіл 1938 року історія викладалася у 6-7 класах по дві години на тиждень. Також вводився новий курс – «Конституція», який вивчався дітьми 1 годину на тиждень у 7 класі.

У 1939 році програма з історії для допоміжних шкіл була перекладена на українську мову і була впроваджена у практику роботи спеціальних навчальних закладів УРСР.

З метою більш чіткого врахування специфіки корекційно-розвивальних завдань спеціальних навчальних закладів у 1940 році були розроблені навчальні плани для допоміжних шкіл УРСР з українською та російською мовами навчання. За новим навчальним планом в УРСР на вивчення історії СРСР та Конституції СРСР і УРСР відводилася у 5 класі одна година на тиждень, у 6 класі кількість годин збільшувалася до трьох. Також три години учні вивчали історію у 7 класі.

У кінці 30-х – на початку 40-х років ХХ століття в СРСР науковці приходять до думки про підготовчий етап у вивченні історії розумово відсталими школярами. Причиною цього був низький рівень усвідомлення навчального матеріалу дітьми цієї категорії, велика кількість абстрактних понять у змісті цього курсу, відсутність відповідних підручників, навчальних посібників тощо. Завданням пропедевтичного періоду було формування у дітей елементарних історичних знань. Зокрема, уявлення про важке минуле

робітників і селян на території СРСР, народні повстання проти гніту панівного класу, оповідання про життя і діяльність В. І. Леніна, основи Конституції СРСР та УРСР, які розпочиналися у початкових класах через читання окремих оповідань та у межах розвитку усного мовлення на уроках української та російської мов повинні поступово готувати учнів до свідомого засвоєння таких дисциплін, як «Історія СРСР» та «Конституція СРСР і УРСР».

Варто зазначити, що у 1940 році допоміжні школи України отримали перекладені з російської на українську мову шкільні підручники «Читанка для 1 – 5 класів», «Читанка української літератури для 5 – 7 класів», які вже містили тексти суспільно-історичного змісту.

У 40-х роках ХХ століття вивчення історії СРСР розумово відсталими школярами було розроблено за принципом систематичного опрацювання навчального матеріалу, його повторення та узагальнення, що на думку О. М. Грабарова сприяло свідомому та міцному оволодінню історичними знаннями. Вчений розглядав шкільні предмети «Історія СРСР» і «Конституція СРСР» як такі що легко вписуються у поняття «систематичний курс». Наприклад, в історії, головним стрижнем є поняття «час», на якому розміщуються історичні події, даючи таким чином план систематичного курсу. У історії, на переконання О. М. Грабарова, система науки і система навчального предмета у значній мірі співпадають [2].

Важливе значення у 40-х роках ХХ століття при вивченні історії розумово відсталими школярами відводилося міжпредметним зв'язкам. У цей час вчителям рекомендувалося тлумачити історичний матеріал не відірвано від інших дисциплін, а поєднувати його з матеріалом інших шкільних курсів. Пропонувалося на уроках історії активно залучати географічний, природничий, мовний, літературний, правовий матеріал. За даними М. О. Супруна, педагог допоміжної школи повинен був всіляко осмислювати можливі механізми міжпредметних доповнень та визначати

саме ту інформацію яка сприятиме встановленню у розумово відсталих школярів міцних свідомих знань з історії [6].

Щодо змістового наповнення курсу історії у 40-х роках, необхідно відмітити надмірну заполітизованість цієї шкільної дисципліни. Зокрема, домінуючу частку навчального курсу було присвячено вивченню революційних подій 1917 року на пролетарсько-класових засадах. У роки Великої Вітчизняної війни 1941-1945 р. р. та у повоєнний час, на уроках історії значна увага приділялася патріотичному вихованню розумово відсталих учнів на прикладах подвигів героїв цієї війни. Також вивчалися найбільш яскраві перемоги радянського народу у цій війні та трудові звитяги працівників тилу. Значне місце відводилося пропаганді подальшого утвердження соціалістичного ладу.

Схожої думки дотримуються В. І. Бондар і В. В. Золотоверх, зазначаючи, що крім дидактичних завдань, курс історії активно переслідував виховні цілі, такі, як суспільно-політичне, антирелігійне, патріотичне та інтернаціональне виховання. На цих уроках відбувалася підготовка розумово відсталих дітей до класової боротьби шляхом надмірної ідеологізації цього навчального предмету [1].

Найбільш популярними методами роботи на уроках історії у допоміжних школах у 40-х роках минулого століття було пояснює читання, розповідь, бесіда, читання вголос, читання про себе. З метою формування у дітей із розумовою відсталістю навичок правильного читання, вчителям історії рекомендувалося використовувати прийом знаходження та читання окремими учнями фрагментів історичного тексту. При роботі зі складними текстами та незнайомими поняттями пропонувалося педагогам проводити словникову роботу – пояснювати значення окремих термінів, допомагати учням складати план переказу текстів, задавати навідні запитання і т. д.

Велике ідеологічне та політичне навантаження на курс історії у той час змушувало педагогів допоміжних шкіл широко практикували роботу не

тільки з підручниками й посібниками, але й активно використовувати тексти газет і журналів. У залежності від теми уроку історії, віку та можливостей дітей вчителі підбирали відповідні тематичні тексти із періодичної преси, формуючи у розумово відсталих учнів вміння отримувати інформацію з додаткових джерел [6].

Необхідно відмітити, що запам'ятовування хронологічного матеріалу, назв місць історичних подій та стародавніх міст і географічних об'єктів, імен історичних діячів залишалося актуальною проблемою. Розв'язанню цього питання, у певній мірі, було присвячене дослідження Н. Ф. Кузьміної-Сиромятнікової. Вчена наголошувала, що в силу свого специфічного розвитку розумово відсталі учні не завжди можуть свідомо та правильно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки розвитку певних подій і явищ. У цьому плані особливе дидактичне значення нею відводилося закріпленню вивченого матеріалу. Також наголошувалося на системному й послідовному викладенні програмового матеріалу, що сприяє осмисленню учнями навчальної інформації. На думку Н. Ф. Кузьміної-Сиромятнікової успішному запам'ятовуванню сприятиме: систематичне повторення вивченого матеріалу, дозування навчальної інформації відповідно до пізнавальних можливостей дітей, раціональність при виборі навчального матеріалу та наочних посібників, орієнтування дітей на самостійну роботу на уроках та при виконанні домашніх завдань, виділення тексту для запам'ятовування у підручниках, виконання різноманітних ілюстративних завдань за прочитаним матеріалом [5].

Широко розповсюдженою формою навчання історії у допоміжних школах у 40-х роках були екскурсії. Їх рекомендувалося проводити лише вчителям-предметникам, які враховуючи психофізичні можливості вихованців якнайкраще могли визначити обсяг історичної інформації, методи повідомлення навчального матеріалу тощо.

У цей період великої актуальності набирає проблема самостійної роботи учнів на уроках історії у допоміжних школах. Домашні та самостійні

роботи з історії різнилися від інших навчальних дисциплін значним ускладненням завдань, вимагаючи від розумово відсталих школярів всебічного аналізу текстів, вивчення карт, таблиць, схем тощо. Тому у цей час відбуваються спроби удосконалення методик організації та проведення домашніх завдань і самостійних робіт у допоміжній школі.

Важливе місце у навчанні історії школярів із розумовою відсталістю відіграло використання наочності. Спеціально надрукованих наочних посібників для допоміжних шкіл на той час у Радянському Союзі не було і вчителям доводилося самотужки або разом із дітьми виготовляти історичну наочність. Певне полегшення приніс випуск першої серії настінних картин з історії для початкових класів масової школи у 1948 році. Її укладачі (В. Г. Карцов і Д. М. Нікіфоров) відібрали картини у яких відображалися важливі історичні події до 1905 року. Через два роки було надруковано другий комплект картин у яких зображувалися події минулого від революції 1905 року до перемоги над фашистською Німеччиною в 1945 році.

У 1948 році Міністерством освіти УРСР було затверджено новий навчальний план для допоміжних шкіл з українською та російською мовами навчання. Курс історії входив до переліку обов'язкових загальноосвітніх дисциплін. Також у цей час було проведено перевірку рівня знань в учнів допоміжних шкіл. За даними М. М. Грищенка, найнижчою успішністю була з математики, природознавства, географії та історії. Причиною низької успішності з історії було визнано: не адаптованість підручників початкової загальноосвітньої школи до пізнавальних можливостей розумово відсталих дітей, відсутність спеціальних підручників і наочних посібників, помилки у комплектуванні допоміжних шкіл, недооцінка ролі всебічного вивчення дітей, низький рівень кваліфікаційної підготовки вчителів [1].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, стан навчання історії розумово відсталих школярів у 30-х – 40-х роках ХХ століття значно змінився у порівнянні з 20-ми роками. Курс «Суспільствознавство», який вмещував деякі дані з історії було відмінено і

впроваджено самостійний шкільний предмет «Історія». Ця дисципліна передбачала вивчення минулого через призму класової боротьби пригноблених верств населення за краще життя. Допоміжні школи у цей період були забезпечені лише програмами з історії. Спеціальних підручників з історії, атласів, карт для розумово відсталих учнів не було, що негативно впливало на рівень засвоєння дітьми навчального матеріалу з історії. Також у цей період починають з'являтися перші методичні посібники з навчання історії розумово відсталих школярів.

Стаття не вичерпує всієї інформації про стан викладання історії у допоміжних школах у 30-х – 40-х роках минулого століття і потребує більш ґрунтовного вивчення цієї проблеми.

Список використаних джерел

- 1. Бондар В. І.** Історія олигофренопедагогіки : підручник / В. І. Бондар, В. В. Золотоверх. – К. : Знання. – 2007. – 375 с.
- 2. Грабаров А. Н.** Олигофренопедагогіка : учеб. пособ. для студ. пед. ин-тов и работников вспомогат. школ. На правах рукописи : преп. НИИ дефектологи / А. Н. Грабаров. – К., 1945. – 549 с.
- 3. Гупан Н. М.** Шкільні підручники з історії в 40–50-ті р. р. ХХ ст. : питання диференціації змісту / Н. М. Гупан // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. – Вип. 13. – К. : Педагогічна думка, 2013. – С. 72–79.
- 4. Кочева О. А.** Этапы становления и развития школьного начального исторического курса / О. А. Кочева // Историческая наука и историческое образование на рубеже ХХ-ХХІ столетий. Четвертые всероссийские историко-педагогические чтения. – Екатеринбург : УрГПУ, Банк культурной информации, 2000. – С. 214–221.
- 5. Кузьмина-Сыромятникова Н. Ф.** Методика арифметики в вспомогательной школе : учеб. пособ. для пед. ин-тов и техникумов / Н. Ф. Кузьмина-Сыромятникова. – М. : Учпедгиз, 1939. – 199 с.
- 6. Супрун М. О.** Корекційне навчання учнів допоміжних закладів освіти: витоки, становлення та розвиток (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) : монографія / М. О. Супрун. – К. : Вид-во Паливода А. В., 2005. – 328 с.

References

- 1. Bondar V. I.** Istorija oligofrenopedagogiki : pidruchnik / V. I. Bondar, V. V. Zolotoverh. – K. : Znannja. – 2007. – 375 s.
- 2. Grabarov A. N.** Oligofrenopedagogika : ucheb. posob. dlja stud. ped. in-tov i rabotnikov vspomogat. shkol. Na pravah rukopisi : prep. NII defektologi / A. N. Grabarov. – K., 1945. – 549 s.
- 3. Gupan N. M.** Shkil'ni pidruchniki z istorii v 40–50-ti r. r. XX st. : pitannja diferenciacii zmistu / N. M. Gupan // Problemi suchasnogo pidruchnika : zb. nauk. prac'. – Vip. 13. – K. : Pedagogichna dumka, 2013. – S. 72–79.
- 4. Kocheva O. A.** Jetapy stanovlennja i razvitija shkol'nogo nachal'nogo istoricheskogo kursa / O. A. Kocheva // Istoricheskaja nauka i istoricheskoe obrazovanie na rubezhe XX-XXI stoletij. Chetvertyje vserossijskie istoriko-pedagogicheskie chtenija. – Ekaterinburg : UrGPU, Bank kul'turnoj informacii, 2000. – S. 214–221.
- 5. Kuz'mina-Syromjatnikova N. F.** Metodika arifmetiki v vspomogatel'noj shkole : ucheb. posob. dlja ped. in-tov i tehnikumov / N. F. Kuz'mina-Syromjatnikova. – M. : Uchpedgiz, 1939. – 199 s.
- 6. Suprun M. O.** Korekcijne navchannja uchniv dopomizhnih zakladiv osviti: vitoki, stanovlennja ta rozvitok (druga polovina XIX – persha polovina XX st.) : monografija / M. O. Suprun. – K. : Vid-vo Palivoda A. V., 2005. – 328 s.